

elemenata, jer "... sve što je narod stvarao, stvarao je sa željom da ostvari dva efekta - funkcionalno i lijepo."

Takva je želja, prema Milićeviću, zajednička osobina narodnog stvaralaštva od prethistorije do suvremenosti (što je moguće utvrditi usporedbom arheoloških nalaza i recentnog /ili recentnijeg/ etnografskog materijala). S druge strane, bit razlikovanja likovnog izraza naroda u ove dvije vremenski najudaljenije točke bio bi simbol, čiji se osnovni smisao - njegovo značenje do danas potpuno izgubio, a znak zadržao jedino svoju dekorativnu ulogu.

Autorov pristup temi ogleda se u polazišnoj ideji o obliku gospodarstva, načinu proizvodnje i klimatskim uvjetima kao okviru narodnog stvaralaštva. Iskorak iz ovako određenog okvira je na više mjesta spominjana sposobnost narodnog umjetnika za prihvaćanje uvezenih stilova, odnosno pojedinih elemenata u dekoraciji i njihova likovna transformacija nastala kao odraz ukusa vlastite sredine.

Milićevićeva knjiga opremljena reprodukcijama fotografija Marjana Mačine i crteža Živka Kljakovića podijeljena je u dva dijela. Prvi dio, *Ljepotica Istra*, geografski određuje naš najveći poluotok, te povijesnim pregledom utvrđuje kontinuitet življenja na tom području. U poglavlju *Umjetnost življenja* autor nagađa o životu u prošlosti opisujući neraskidivu svezu religije i likovne umjetnosti, u kojoj religija nadahnjuje umjetnika, a umjetnik prevodi tekst Svete knjige na svima razumljiv jezik.

Drugi dio knjige, *Ruke umjetnika*, podijeljen je u sedam poglavlja, prema vrstama materijala u kojima su izrađivani predmeti narodne umjetnosti (Drvodjelstvo i rezbaranje, Ljepota kamena, Oblikovanje željeza, Obrada gline, Predmeti od kože i roga, Umjetnost tkanja i vezenja, Primijenjena umjetnost). Uz sažet povijesni pregled u svakom je poglavlju mnoštvo raznovrsnih informacija. Tako nailazimo na podatke o oblicima, načinu izrade i upotrebe pojedinih predmeta i njihovim likovnim transformacijama u vremenu. Spominju se radionice seoskih majstora, opisuju način prenošenja vještine izrade proizvoda, različite vrste materijala i pogodnost pojedinih vrsta za izradu određenih predmeta. Pojašnjavaju se način i razlozi poklanjanja ili nasljeđivanja nekih rukotvorina, prestanak njihove upotrebe ili smanjena upotreba (koja, prema autorovoj tvrdnji, dovodi do reduciranja dekorativnih elemenata) itd. U obilju takvih podataka likovnost proizvoda narodne umjetnosti Milićević opisuje samo općenitim terminima: geometrijski ornament, rozeta, romb, trokut, uzorak riblje kosti itd., ulazeći tek sporadično u domenu značenja i utjecaja.

Žaljenje za vremenima kada je ruka seoskog umjetnika "jednostavnim sredstvima", "bez posebnog ukrašavanja" ili upotrebom "manjeg broja ukrasa i boja" stvarala predmete od kojih svaki "postaje unikatno umjetničko djelo" u posljednjem poglavlju autor prelijeva u nadu da narodna umjetnost Istre nije zauvijek zatočena u muzejskim vitrinama i uspomenama ostarjelih kazivača. Ljepota i vrijednost istarske umjetnosti održati će se jedino, tvrdi autor, "izdvajanjem pojedinih detalja i elemenata tog stvaralaštva i njihovim uključivanjem i transpozicijom u druge predmete, oblike i materijale podesne za recentnu upotrebu." Toj svrsi bi trebala, kaže Milićević, pridonijeti i ova knjiga.

Reana SENJKOVIĆ-BURCAR

Studija što se nalazi pred nama rezultat je pomaka u poimanju smisla i svrhe etnologije, procesa što traje (mijenjajući se i sam!) u nas u posljednjih petnaest - dvadeset godina. Pomak što se je zbio, karakterizira, između ostalog, opredjeljenje da u središtu interesa bude čovjek a ne kulturna dobra što ih je on stvorio. Taj pomak u predmetu istraživanja, odnosno u teorijskoj orijentaciji istraživača, jednim dijelom određuje - kako su to isticali neki filozofi, a navela Aleksandra Muraj - istraživačevu metodu (str. 52). U tom smislu, ova studija nije samo, kako to skromno tvrdi autorica u uvodu, plod "novoga kuta motrenja ponešto šire optike" (str. 9). Radi se, naime, ne samo o novome kutu motrenja, dakle o novoj metodi, već i o novoj

Aleksandra Muraj, Živim znači stanujem, Etnološka studija o kulturi stanovanja u žumberačkim Sošicama, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb 1989, 214 str. [9] str. tabli u bojama.

svrši istraživanja, tj. o novome predmetu istraživanja označenome sintagmom "kultura stanovanja", a šire "način života".

Ne možemo tvrditi, kao što to ni autorica ne čini, da stanovanje nije bilo predmetom etnoloških istraživanja. No ta su istraživanja bila bitno drukčija od njezina, kako to i sama prikazuje u pogledu unatrag na izučavanje te tematike u Hrvatskoj. U prethodnim studijama, a osobito se to osjećalo kod Milovana Gavazzia i njegovih studenata, graditeljstvu se pristupalo u prvome redu, premda ne isključivo, kao pojavi materijalne kulture, što se proučavala kroz tri uže teme - naselje, zgrade i unutrašnje uređenje. Pitanja postanka, starine i provenijencije tih pojava bila su u središtu njihova interesa, shodno poimanju kulturno-historijske škole (difuzionizma) o koju su se naslanjali.

Takvome je interesu strano proučavanje čovjekova načina života i kulture u cjelini, iako je takvo, cjelovito proučavanje bilo izraženo već u začecima etnološke misli u nas, u radu Antuna Radića. Zaključujemo to iz autoričina pregleda zamisli i rada A. Radića na temu stanovanja i, šire, na području narodnoga života. Cijeli je korpus pitanja u Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu tako sastavljen da je težište na spoznavanju načina života, pa je tako i u domeni stanovanja. U proučavanju stanovanja Radić je, između ostaloga, vodio računa o socijalnoj diferencijaciji sela, o općenitom i pojedinačnom, o promjenama u stanu s obzirom na godišnje doba, vrijeme dana i sl. (str. 19). Osnova je koncipirana s nastojanjem da se način života seljaka obuhvati u cjelini, a čovjek, izražen svojom kulturom, bio je središnjim predmetom istraživanja (str. 16). Pristupi su Antuna Radića i Milovana Gavazzia utemeljili dva potpuno različita smjera u hrvatskoj etnologiji - jednome je u središtu zanimanja čovjek, drugome kulturna dobra što ih je čovjek stvorio. Shodno tome, jednome je pristup cjelovit, holistički, dok je drugome fragmentaran.

Aleksandra Muraj nastavila je na zasadima Radićeve etnologije, pri čemu je ispravila neke Radićeve nedostatke, primjerice, dodala je i istakla vremensku dimenziju čovjekova načina života što je bila potpuno zanemarena u Radića, a otišla je i mnogo dalje u obradbi i interpretaciji građe. Dosljedno, dosljednije i od samoga Radića, ostvarila je Radićevu postavku da prednost u opisivanju treba dati opisu života, tj. "onome što se misli i osjeća u kući" pred opisom same kuće (str. 38). Kako je uspjela ostvariti prikaz načina života na primjeru stanovanja?

Svakodnevnica je raznovrsna, bogata, neuhvatljiva. Pretendiranje da ju se može obuhvatiti u njezinoj cjelokupnosti, iako može biti ostvarivo (primjerice, u monografijama objavljenima u Zborniku za narodni život i običaje na temelju Radićeve Osnove), rezultiralo je, u većini slučajeva, nizom nepovezanih manjih cjelina o pojedinim aspektima svakodnevice, pri čemu se gubila iz vida cjelokupnost čovjekova načina života, tj. čitatelj ju je morao sam uspostaviti, rekonstruirati na temelju izdvojenih manjih cjelina. Aleksandra Muraj pošla je drugim putem, proučavajući način života s obzirom na stambeni prostor - temu kroz koju se prelamaju gotovo svi oblici života. Stambeni je prostor vjerojatno najsretniji izbor zajedničkog nazivnika za različite oblike određenoga načina života, jer je stan, osobito u prošlo doba, u agrarno-ruralnom okolišu, bio

Kultura stanovanja iskazuje se, dakle, kao par excellence okosnica za proučavanje načina života, dovoljno široka da obuhvati svu njegovu raznolikost, dovoljno uska, pak, da okupljajući ih oko sebe, osmisli i objedini različite aspekte načina života u cjelinu. Tako, za razliku od uobičajenih etnoloških opisa, rezultat nisu izlomljene, nepovezane krhotine čovjekova života, nego njegova cjelovita slika data kroz prizmu stanovanja. Rezultat je zanimljiva i životna studija o ljudima žumberačkih Sošica.

Uz arhitektonske aspekte stanovanja, obuhvaćeni su ponašanje i djelovanje u stanu (u vezi s namirivanjem osnovnih potreba, s kućnim djelatnostima, sa slobodnim vremenom, s posebnim prigodama), stambena estetika, tj. osjećanja lijepoga o stanu i u stanu, i stambene vrednote, tj. odnos prema stanu i inovaciji, odnos prema naselju i okolnome prostoru.

Tako zamišljen model, prema riječima autorice, nije univerzalan uzorak za buduća istraživanja kulture stanovanja. On je ograničen na istraživanje određenoga ruralnog društveno-kulturnog okružja, a za istraživanja drugoga tipa valjat će ga prilagoditi, jer će konkretna kultura stanovanja u konkretnom okviru sama po sebi istraživaču nametnuti i određeni način svrsishodnog proučavanja (str. 61). No, ova će studija, iako ne pruža

fiksni uzorak zasigurno poslužiti svim istraživačima te problematike kao nezaobilazno polazište njihovih istraživanja.

I, na koncu, ne propuštam spomenuti nešto što bi valjalo da sadržava svaka etnološka studija, a što se eksplicitno iskazuje u knjizi Aleksandre Muraj. Radi se o kritičkome osvrtu na uvjete terenskoga rada, na mogućnosti i poteškoće prikupljanja građe, na relevantnost i reprezentativnost iskaza, na mogućnost objektivacije subjektivnih iskaza, na odnos tipičnoga i pojedinačnoga u predmetu istraživanja, na raskorak između zamišljenoga i ostvarenoga istraživanja, te na svijest o vlastitome subjektivnom pristupu u odabiru činjenica, deskripciji i interpretaciji. To se rijetko susretalo u starijim etnološkim radovima, u kojima su obično metodologija i tehnika rada bile neupitne i same po sebi razumljive.

Jasna ČAPO

U knjizi *Vreme znakova* čije ime nudi prafrastričnu referencu na Barthesovo *Carstvo znakova* - kao što je i naziv njegove *Divlje književnosti* upućivao na Levi-Strausovu *Divlju misao* - Čolović odlučuje među koricama sjediniti dvadesetak eseja publiciranih u različitim knjigama i časopisima u razmaku od čak dva

Ivan Čolović, Vreme znakova, 1968-1987, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988, 135 str. (Edicija Novi Sad, 150)

desetljeća. Njihovim objedinjavajućim sukusom možemo tako proglasiti neku vrst povijesti intelektualne i duhovne orijentacije ovog autora čija je uloga u inspiriranju domaće misli francuskim strukturalizmom među pionirskim. U prvi tematski krug knjige *Jezik, mit, književnost* uvedeni smo dvama preglednim ogledima: o osnovnim pojmovima strukturalne lingvistike (*Jezik/govor, struktura i znak u lingvistici*) i pojmu strukture u društvenim znanostima i književnoj teoriji (*Struktura i strukturalizam*). *Dan za mušku finoću* i *Semiologija sporta* primjeri su mitoanalitičke djelatnosti nad pojavama čija svakodnevnost krije istovremenost izbljedjelih ideoloških naslaga različitih "carstava znakova". Čolović, kao i Barthes, osjeća tu neugodnu poziciju razobličavaoca mita - metodološka dilema odigrava se na planu jezika anti-mita, koji je jezik neologizama, navodnih znakova i prigušene ironije prema vlastitim sredstvima, jezik nemogućnosti; moralna dilema rada pokušajem pomirenja "istinitog" etnološkog i "lažnog" mita svakodnevce (*Laž i istina mita*). Priče o bogovima, precima i junacima kojima racionalno mišljenje više ne vjeruje, premještaju svoje djelovanje u pozadinu i služe nam da prihvatimo stvarnost kao vjerodostojnu, kao dokumentarnu. "Mitska priča našeg vremena je dokumentarna priča." Autor ovdje naznačava odvajanje od Barthesove koncepcije mita kao "ugrabljenog smisla" i ostavlja nas na pragu beskrajnog "praznog označenog", inverzije odnosa između stvarnosti i naracije kojom će nas obdariti poststrukturalizam. Ostaje nam, dakle, da analiziramo "tuđe mitove i naše bivše". Antropologu moderne kulture na raspolaganju su "periferni oblasti života, trivijalnost svakodnevce i masovne kulture" i ovom znakovnom carstvu posvećen je posljednji tematski blok eseja *Masovna kultura i divlja književnost*. Ovdje je autor ujedno i svjedok-sudionik procesa u kojem su izričaji što su gotovo unisono proglašavani kulturnim smećem, polako u našoj kulturološkoj misli stjecali legitimitet pre-vrednovane margine, one koja zaslužuje ozbiljan analitički pristup (*Intelektualac i masovna kultura, Svedok medijske oluje, Ko to tamo peva?, Dovidjenja Dinastije!*). Upisivanje margine ovdje je i definitivni Čolovićev izbor, "odgovornost njegove forme". On bira esej kao "divno izvrđavanje" u čije ime odaje i posljednju počast majstoru Rolandu Barthesu; predgovori, pogovori, nekrolozi, prolazne novinske crtice... to je govor ruba zanesen malim stvarima i "velikim prestupnicima znanstvenog diskursa" - Batailleom, Frazerom, Barthesom (*Književnost kao žrtvovanje reči, Zlatna grana, Odgovornost forme*).

Ines PRICA